

ROLUL FORTELOR NAVALE ROMÂNE ÎN ASIGURAREA PROTECȚIEI INFRASTRUCTURILOR CRITICE DIN ZONA DE COASTĂ A MĂRII NEGRE ȘI DIN ZONA ECONOMICĂ EXCLUSIVĂ A ROMÂNIEI

THE ROMANIAN NAVAL FORCES' ROLE IN ENSURING THE PROTECTION OF THE CRITICAL INFRASTRUCTURES LOCATED ON THE COAST OF THE BLACK SEA AND IN ROMANIA'S EXCLUSIVE ECONOMIC ZONE

Drd. Silvia-Alexandra MATACHE-ZAHARIA*

Rolul României ca actor geopolitic regional și internațional este inextricabil legat de importanța geostrategică a Dunării și a Mării Negre pentru Uniunea Europeană și pentru NATO. Odată cu aderarea României și Bulgariei la NATO și UE, Marea Neagră s-a transformat într-o frontieră a celor două organizații, situație ce a contribuit la sporirea rolului său geostrategic în plan regional și global. În calitate de membru al NATO și UE, România trebuie să dezvolte un nou concept strategic naval, capabil să racordeze interesele României la Marea Neagră cu capacitățile deținute și să contracareze amenințările și riscurile de securitate existente menținând, în același timp, un raport pozitiv al costurilor de dezvoltare implicate. Dincolo de considerentele de securitate și apărare națională, consolidarea capacităților navale ale României ar contribui la asigurarea protecției infrastructurilor critice naționale.

Romania's role as a regional and international actor in the global arena is inextricably linked to the geostrategic importance of the Danube and the Black Sea for the European Union and NATO. With Romania's and Bulgaria's accession to NATO and the EU, the Black Sea became a natural border area of the two organizations, thus increasing its geostrategic importance. As a EU and NATO Member State, Romania is obliged to develop a new naval strategy, that would be capable of balancing our country's geopolitical and economic interests in the Black Sea Area with the existing naval capabilities. Thus, it should also counter the existing threats to national and regional security while maintaining a positive balance between an efficient Navy and the costs implied for its maintenance. Apart from the national security and defence purposes, the consolidation of Romania's naval capabilities would contribute to ensuring the protection of critical infrastructures.

Cuvinte-cheie: infrastructuri critice; securitate; Zona Economică Exclusivă; Forțele Navale Române.

Keywords: critical infrastructure; security; Exclusive Economic Zone; Romanian Naval Forces.

Importanța geostrategică regională a României este determinată, în mare măsură, de ieșirea țării noastre la Marea Neagră și de existența pe teritoriul național a unei importante căi navigabile, a doua ca importanță din Uniunea Europeană, reprezentată de fluviul Dunărea.

Din punct de vedere naval, țara noastră se bucură atât de accesul la un port de importanță europeană (portul Constanța), conectat la cea mai lungă rețea de trafic fluvial din Europa (coridorul de transport european VII – fluviul Dunărea), cât și de o Zonă Economică Exclusivă bogată în hidrocarburi,

a căror exploatare va contribui la dezvoltarea economică a României. Interesele maritime ale României sunt legate atât de proiecte care vizează securitatea energetică și libera navigație, precum și de proiectele de apărare militară.

România ca actor geopolitic regional în zona Mării Negre

Cu toate că, de-a lungul istoriei moderne, Marea Neagră a fost considerată o „mare închisă”, o serie de factori ai contextului geopolitic actual au sporit considerabil importanța geostrategică și geopolitică a acesteia. Potrivit unor autori¹, acești factori ar putea fi rezumați după cum urmează:

- apariția unei linii de demarcație între conflictele existente sau potențiale din

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
e-mail: silviaalex.zaharia@yahoo.com

jurul bazinului Mării Negre (Balcani, Transnistria, Crimeea, Nordul Caucazului), precum și a unor noi situații conflictuale în estul Ucrainei, generatoare de instabilitate în regiune;

- activitatea navală în Marea Neagră s-a intensificat, atât datorită programelor de modernizare a forțelor navale derulate de Federația Rusă și Turcia, cât și datorită sporirii contactelor flotelor română și bulgară cu flotele SUA și ale altor state membre NATO;
- bazinul pontic s-a transformat într-un centru de integrare economică, potențialul economic reprezentat de statele membre OCEMN stârnind interesul unor state nonriverane precum Austria, Germania sau Israel;
- nu în ultimul rând, potențialul energetic al Mării Negre i-a conferit acesteia un rol geostrategic semnificativ pentru Uniunea Europeană atât datorită rezervelor de hidrocarburi, cât și datorită faptului că, pentru a putea fi valorificate eficient pe piața europeană, rezervele de petrol și gaze naturale din regiunea Mării Caspice ar trebui să tranziteze bazinul Mării Negre.

Din perspectiva partenerilor strategici ai țării noastre, „nivelul de stabilitate al statelor riverane Mării Negre influențează, la rândul său, securitatea întregii Europe, motiv pentru care regiunea Mării Negre este tot mai mult privită ca unul dintre elementele fundamentale ale arhitecturii de securitate euroatlantică prezentă și viitoare”².

Importanța regiunii Mării Negre s-a reflectat în mai multe politici și instrumente ale Uniunii Europene pentru vecinătatea estică, dintre care merită menționată Sinergia Mării Negre, al cărei obiectiv principal este „consolidarea cooperării în regiunea Mării Negre cu implicarea benefică a UE”³. Scopul acestui instrument de politică regională este acela de a propune proiecte realiste de cooperare între statele din regiunea extinsă a Mării Negre și Uniunea Europeană pentru consolidarea democrației, promovarea drepturilor omului, buna guvernare, managementul integrat al frontierelor, soluționarea conflictelor înghețate, dar și pentru sectoare de activitate compuse din infrastructuri critice precum energia, transporturile, protecția mediului, educație și cercetare etc.

România a promovat sistematic importanța geostrategică a Mării Negre, principalele obiective

ale țării noastre vizând consolidarea unei zone stabile atât economic, cât și din punct de vedere al securității în proximitatea estică a Uniunii Europene, precum și deschiderea zonei extinse a Mării Negre la valorile și procesele de integrare euroatlantice. În conformitate cu aceste obiective, țara noastră a adoptat o politică de pace, cooperare și bună înțelegere la Marea Neagră, inițiind sau participând activ la o serie de acțiuni politico-militare regionale, precum Organizația pentru Cooperare Economică la Marea Neagră (OCEMN), Conferința pentru Securitate Regională la Marea Neagră, Grupul de Cooperare Navală la Marea Neagră, Brigada Sud-Est Europeană, Forța Multinațională de Pace din Europa de Sud-Est sau Inițiativa pentru apărarea granițelor.

În ceea ce privește cooperarea militară la Marea Neagră, aceasta se axează pe prevenirea și combaterea riscurilor cu potențial de generare a unor situații de criză, ce ar avea efecte nocive asupra stabilității și securității în regiune. Principalul obiectiv al cooperării militare este acela de a „sprijini dezvoltarea potențialului operațional al comandamentelor marilor unități, operaționalizarea și generarea/regenerarea forțelor în vederea participării la apărarea teritoriului național în zona de responsabilitate, precum și pentru îndeplinirea angajamentelor asumate față de NATO, UE și partenerii regionali”⁴. Cooperarea militară la Marea Neagră vizează asigurarea libertății de navigației, prevenirea și combaterea unor amenințări de natură teroristă, precum și menținerea stabilității și descurajarea unor potențiale acțiuni militare agresive în regiune a unor state non-UE și non-NATO, precum Federația Rusă, cu toate că acest ultim deziderat pare a fi subminat de realitatea dură a recentelor evoluții ale situației de securitate din Ucraina.

Potrivit unor autori, strategia navală a României ar trebui să articuleze o viziune exhaustivă asupra intereselor maritime ale țării noastre, să definească aceste interese, să întocmească tipologia riscurilor și amenințărilor ce vor trebui descurajate și combătute, să identifice resursele și mijloacele necesare descurajării și contracarării acestora, ariile de cooperare cu forțele terestre și aeriene în cazul acțiunilor întrunite precum și mijloacele de cooperare cu aliații și partenerii strategici⁵. Trebuie menționat că, pentru a putea apăra în mod eficace sectorul românesc al Mării Negre și a asigura în bune condiții stabilitatea regională, o strategie navală

eficientă ar presupune cooperarea forțelor navale cu celelalte categorii de forțe militare și nu numai, în scopul asigurării securității zonelor costiere, a mării teritoriale și a obiectivelor de infrastructură strategică din Zona Economică Exclusivă. De asemenea, ar fi necesară sporirea capacităților de patrulare și supraveghere, a capacității de comandă și control, precum și îmbunătățirea performanțelor sistemelor de protecție a infrastructurii critice portuare și navigabile.

În contextul internațional actual, cooperarea în domeniul securității maritime la Marea Neagră este un interes strategic al tuturor statelor riverane, inclusiv al României. Întrucât transportul maritim, porturile de la Marea Neagră și infrastructurile critice care le deservește reprezintă puncte vitale pentru dezvoltarea socio-economică a statelor, s-a impus necesitatea creării unor formate extinse de cooperare la nivel național și internațional.

Astfel, la nivel internațional, instituțiile care acționează în Marea Neagră pentru asigurarea securității maritime sunt reprezentate de Biroul Maritim Internațional (IMB în cadrul IMO, sub egida ONU) și Agenția Europeană privind Siguranța Maritimă (EMSA). La nivel regional, organismele responsabile în domeniul securității maritime sunt Comisia Mării Negre (BSC), Centrul Maritim Regional de Coordonare (MRCC), BLACKSEAFOR, OSCE. La nivel național, securitatea maritimă în apele teritoriale este asigurată prin implicarea unor instituții ale statului precum Forțele Navale Române, Poliția de Frontieră, Serviciul Român de Informații (SRI) și Autoritatea Navală Română (ANR). Această ultimă instituție are în componență Centrul Maritim de Coordonare, Serviciul SAR-poluare și Serviciul de supraveghere (VTS). Trebuie menționat că, pe lângă instituțiile de stat cu responsabilități în domeniul securității maritime, acționează și operatori civili, cu interese directe în zonele din Marea Neagră aflate sub jurisdicția statului român.

Nu în ultimul rând, este necesar a se preciza că structurile cu atribuții în Zona Economică Exclusivă a României sunt Ministerul Administrației și Internelor prin Poliția de Frontieră (Garda de Coastă), Ministerul Apărării Naționale prin Statul Major al Forțelor Navale (SMFN), Ministerul Transporturilor și Infrastructurii prin Autoritatea Navală Română (ANR), Ministerul Mediului și Pădurilor, Ministerul Economiei, Comerțului și Mediului de Afaceri, precum și operatori privați și/

sau agenți economici care se ocupă sub o formă sau alta cu paza și protecția anumitor instalații critice dispuse în Zona Economică Exclusivă (ZEE), precum platformele românești de foraj marin.

Dintre instituțiile cu responsabilități de securitate la nivel național, Forțele Navale Române reprezintă principala structură abilitată pentru asigurarea securității maritime în apele teritoriale și în Zona Economică Exclusivă a României. În acord cu prevederile Strategiei Naționale de Securitate, Forțele Navale pot întreprinde misiuni pentru: monitorizarea spațiului maritim, protecția comunicațiilor și asigurarea libertății de navigație, apărarea porturilor maritime și a instalațiilor portuare, participarea la reducerea și combaterea amenințărilor teroriste, intervenția la dezastre și calamități naturale, participarea la acțiuni de apărare colectivă, misiuni internaționale sau operații multinaționale.

Strategia Maritimă a NATO și influența ei asupra securității infrastructurilor critice din zona maritimă

În ultimii ani, pe fondul modificărilor survenite în climatul de securitate internațional au fost întreprinse o serie de acțiuni concrete la nivel regional pentru prevenirea și contracararea amenințărilor asimetrice. La nivelul NATO, aceste măsuri au constat în elaborarea de politici și strategii de securitate coerente, derularea unor programe de modernizare a capacităților militare deținute, precum și organizarea și desfășurarea unor operațiuni de combatere a terorismului. De asemenea, noile provocări de securitate au condus la reorientarea și adaptarea eforturilor NATO și către alte domenii decât cele tradiționale.

Un exemplu în acest sens este elaborarea Strategiei Maritime a NATO. Aceasta analizează principalele caracteristici ale mediului de securitate maritim existent, precum și infrastructura critică specifică acestuia: rute comerciale, porturi și facilități portuare, conductele submarine de petrol și gaz, platformele de foraj marin, cablurile de comunicații submarine. Analiza efectuată apreciază că „întregul comerț mondial se bazează pe transportul maritim securizat utilizat de către rețelele de distribuție”⁶, iar orice întrerupere, fie și minoră, poate crea perturbări și poate aduce atingere intereselor statelor membre ale Alianței. În mod similar, putem afirma că aceeași situație este întâlnită și în domeniul pescuitului maritim, a problematicei de mediu și în sectorul energetic.

Trebuie precizat că, la nivelul forurilor decizionale ale NATO, conceptul de securitate este interpretat ca o sumă a altor patru concepte: descurajarea și apărarea colectivă, gestionarea crizelor, securitatea prin cooperare și securitatea maritimă. Acestea reprezintă obiective ale Alianței, iar „asumarea de către NATO a acestor obiective implică creșterea eficienței și a eficacității NATO, a capacității de interacțiune în mod flexibil cu comunitatea maritimă, incluzând, în conformitate cu Comprehensive Approach Action Plan, interacțiunea și colaborarea cu organizațiile internaționale și regionale, organizațiile nonguvernamentale, cu organizațiile de aplicare a legii în domeniul maritim, precum și cu națiuni partenere și nonpartenere, cunoscut fiind faptul că nici o organizație politico-militară nu-și poate realiza obiectivele de securitate și apărare în condiții de izolare, ci numai prin abordarea conceptului de securitate prin cooperare”⁷.

Pentru realizarea celor patru obiective enumerate, forțele navale ale statelor membre NATO trebuie să dispună de capacități maritime care să le confere interoperabilitate, flexibilitate și reacție rapidă. În acest mod, acestea pot juca un rol important în apărarea securității colective și, implicit în protecția infrastructurilor critice fie în operații militare comune, fie prin oferirea de asistență umanitară în caz de dezastre naturale. Totodată, activitățile forțelor maritime ale Alianței pot aduce o contribuție importantă parteneriatelor NATO prin efectuarea de exerciții și misiuni comune.

Nu în ultimul rând, acestea pot avea un impact benefic asupra securității maritime prin derularea de misiuni de supraveghere și patrulare în zone cu amenințări sporite și trafic naval intens, susținerea capacităților militare ale forțelor navale ale statelor membre NATO pentru ca acestea să poată efectua, în caz de necesitate, misiuni de interdicție navală, dar și pentru a contribui în bune condiții la securitatea energetică, protecția infrastructurii energetice critice, a liniilor de comunicații și a rutelor comerciale importante.

Rolul Forțelor Navale Române în asigurarea protecției infrastructurilor critice din zona de coastă a Mării Negre și din Zona Economică exclusivă a României

Forțele Navale Române joacă un rol important în protecția infrastructurilor critice din zona de coastă, marea teritorială și din Zona Economică a

României, acestea participând activ la „realizarea obiectivelor generale ale apărării naționale pe mare, fluviu, litoral și în teatre de operații alături de aliați”⁸. Potrivit unor autori⁹, securitatea infrastructurilor critice din zona maritimă are la bază conceptele de securitate maritimă și de folosire a puterii maritime, concepte cuprinse în strategia de apărare a NATO alături de stăpânirea mării, controlul mării, interzicerea mării și proiecția puterii maritime.

În mod concret, Forțele Navale contribuie la protecția infrastructurilor critice prin participarea la apărarea construcțiilor hidrotehnice din zona de coastă (diguri, cheuri, alte amenajări portuare), a traseelor de alimentare cu hidrocarburi (conducte și terminale), a platformelor de foraj marin și a platformei de rafinare Petromidia.

Acțiunile Forțelor Navale pentru asigurarea securității elementelor de infrastructură vitală națională sau europeană pot fi clasificate astfel¹⁰:

- colectare de date și informații privind riscurile și amenințările existente sau potențiale la adresa infrastructurilor critice, inclusiv prin efectuarea abordajului navelor suspecte;
- evacuarea personalului de pe platformele de foraj marin în situații de urgență, calamități sau dezastre naturale;
- apărarea căilor de comunicații și a instalațiilor de radiolocație și radionavigație;
- controlul nedistructiv al componentelor de infrastructură critică imerse (conducte submarine, platforme de foraj, ecluze);
- ranfluarea navelor care blochează șenalul navigabil la mare.

Conform legislației românești în vigoare, combaterea unui potențial atac terorist la adresa platformelor de foraj marin situate în Zona Economică Exclusivă poate fi efectuată de către MApN cu aprobarea CSAT. Mai precis, intervenția contrateroristă poate fi efectuată de către unități ale Forțelor Navale și ale Forțelor Aeriene, structurile MApN capabile să execute misiuni de prevenire și combatere a terorismului¹¹ fiind Detașamentul de Intervenție Rapidă (DIR), Batalionul 1 Operații Speciale „Vulturii” (B1OpSp) și Grupul Naval al Forțelor pentru Operații Speciale (GNFOS).

În prezent, contribuția Forțelor Navale la asigurarea protecției platformelor de foraj marin este realizată prin prezența în Marea Neagră a fregatelor deținute de acestea, precum și prin operarea, în comun, cu alte instituții din domeniul siguranței statului, a unor sisteme de monitorizare

și supraveghere moderne, precum SCOMAR. Cu toate acestea, există opinii care susțin că abilitatea Forțelor Navale Române de a îndeplini în mod eficient misiunea de protejare a infrastructurilor critice din zona maritimă și de a contribui activ la asigurarea securității maritime în contextul augmentării rolului geostrategic al Mării Negre pentru Uniunea Europeană și pentru NATO ar putea fi sporită de dezvoltarea unor capacități de luptă submarine.

Potrivit unor autori¹², necesitatea achiziționării unor submarine de către Forțele Navele Române poate fi justificată prin faptul că modul și condițiile de propagare a undelor hidroacustice în Marea Neagră, ar favoriza categoric submarinul ca mijloc de detecție și apărare în ceea ce privește distanța de descoperire a unor potențiale amenințări reprezentate de nave sau dispozitive inamice, comparativ cu navele de suprafață care folosesc dispozitive cu baza de relevare pe corp sau în chilă, indiferent de performanțele acestor echipamente. Din această perspectivă, la nivelul Forțelor Navale, submarinul ar constitui „un multiplicator de forță, avantajele pe care le-ar oferi acest mijloc de luptă din punct de vedere tactic și operativ presupunând cheltuieli mai mici de mentenanță și operare comparativ cu costurile presupuse de implicarea unor forțe convenționale (de suprafață) dimensionate de așa manieră încât „să conducă la aceleași efecte scontate”¹³.

Apreciez că dezvoltarea unor capacități submarine ale Forțelor Navale ar putea avea un impact asupra securității platformelor de foraj marin din Zona Economică Exclusivă a României prin sporirea, în primul rând, a capacității de descurajare a unor potențiale atacuri teroriste. În ceea ce privește alte amenințări la adresa acestor infrastructuri critice, de exemplu, amenințări generate de condițiile de mediu, considerăm că existența unor capacități submarine nu ar contribui în mod decisiv la fortificarea mecanismelor de protecție, acestea fiind deja asigurate în mod eficient de navele de suprafață aflate deja în dotarea Forțelor Navale Române, ce pot reacționa rapid pentru evacuarea personalului și securizarea perimetrului în cazul unor dezastre sau cataclisme naturale.

O altă forță specializată din cadrul Forțelor Navale care poate contribui în mod decisiv la asigurarea protecției infrastructurilor critice din Zona Economică Exclusivă a României este

reprezentată de scafandrii de luptă. Aceștia pot participa la întreg arealul de misiuni și operații întreprinse de Forțele Navale în zona de litoral, apele teritoriale și Zona Economică Exclusivă. În funcție de obiectivele urmărite, acțiunile scafandrilor de luptă pot fi clasificate astfel¹⁴:

- culegere de informații privind riscurile și amenințările la adresa infrastructurilor critice din zona de responsabilitate;
- prevenire sau respingere a unor atacuri teroriste la adresa infrastructurilor critice din arealul de responsabilitate;
- apărare a căilor de comunicații și de navigație;
- neutralizarea dispozitivelor explozive improvizate (DEI);
- participarea la controlul, întreținerea și reparația structurilor imerse, inclusiv a platformelor de foraj marin.

Luând în considerare cele de mai sus, se poate afirma că responsabilitatea Forțelor Navale române pentru securitatea platformelor de foraj marin derivă din calitatea de infrastructuri critice energetice a acestora din urmă. Fiind componente ale unei infrastructuri critice naționale esențiale pentru exercitarea în condiții optime a capacității de apărare a statului român, protecția platformelor de foraj marin românești capătă o importanță vitală pentru securitatea națională. Atribuțiile Forțelor Navale ale țării noastre în asigurarea protecției acestor infrastructuri critice sunt concepute în conformitate cu viziunea Strategiei Maritime a NATO, consemnând importanța jucată de această armă în asigurarea securității maritime.

Concluzii

Infrastructurile critice din zona maritimă pot fi expuse unei serii de riscuri și amenințări, al căror spectru variază de la evenimente naturale, erori umane sau tehnice până la acțiuni și atacuri teroriste, ce pot provoca pagube semnificative, afectând siguranța națională și dezvoltarea socio-economică a României.

Așa cum am menționat anterior, infrastructurile critice din zona economică exclusivă a României, reprezentate în special de platformele de foraj marin, sunt parte a infrastructurii critice naționale, contribuind la atingerea obiectivelor strategice ale securității energetice a țării noastre. Protecția acestor elemente vitale de infrastructură trebuie înțeleasă în contextul mai larg al efortului de a

asigura protejarea elementelor esențiale pentru economie, populație, guvernământ și securitatea națională.

O strategie eficientă pentru protecția infrastructurilor critice energetice românești din Marea Neagră nu poate fi concepută fără implicarea activă a Forțelor Navale Române. O astfel de strategie necesită comunicare intersectorială, o viziune asupra obiectivelor, precum și implementarea unor sisteme integrate de monitorizare, comandă și control. Mai mult decât atât, pentru a putea face față provocărilor contemporane, cadrul organizațional de protecție a infrastructurilor critice energetice necesită o clarificare și o delimitare strictă a atribuțiilor și a responsabilităților pentru fiecare nivel administrativ implicat.

Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/159/1.5/S/138822, cu titlul „Rețea Transnațională de Management Integrat al Cercetării Doctorale și Postdoctorale Inteligente în Domeniile „Științe Militare”, „Securitate și Informații” și „Ordine Publică și Siguranță Națională” – Program de Formare Continuă a Cercetătorilor de Elită – „SmartSPODAS”.

NOTE:

1 Marius Hanganu, Gigi-Cristinel Uce, *Terorismul naval și implicarea forțelor navale române în combaterea lui*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2012, p. 56.

2 Gheorghe Calopăreanu, *Implicații de securitate ale extinderii NATO și UE la Marea Neagră* în „Impact Strategic”, nr 1(38)/2011, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2011, p. 65.

3 Conform datelor regăsite pe site-ul Ministerului Afacerilor Externe, <http://www.mae.ro/node/1502>, accesat la 20 aprilie 2014.

4 Gheorghe Petria, *Activitățile de cooperare militară internațională ale forțelor navale Române*, în „Gândirea Militară Românească”, nr. 1, București, Editată de Statul Major al Armatei Române, 2008, p. 95.

5 *Ibidem*.

6 *Allied Maritime Strategy*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_7515.htm, accesat la 12.04. 2014.

7 Ion-Alexandru Groșeanu, „Strategia Maritimă a NATO. Studiu de caz: Operația „Active Endeavour”, București, 2013, p. 11, <https://www.academia.edu/StrategiaMaritimaNATOSTudiuOperatiaActiveEndeav>, accesat la 12.01.2014.

8 Georgică Slămnioiu, *Model teoretic funcțional de sistem integrat de securitate pentru o platformă marină de foraj și extracție românească* în „Perspective ale securității și apărării în Europa”, Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, 19-20 noiembrie 2009, București, vol. 5, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2009, p. 59.

9 Marius Hanganu, Ion Chiorcea; Cornel Marinescu, *Studiu privind perspectivele politicii navale a României în cadrul noilor valențe ale puterii maritime, create prin integrarea în structurile europene și euroatlantice*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2007, pp. 28-34.

10 Marius Hanganu, *op.cit.*, p. 62

11 Marius Hanganu, Georgică Slămnioiu, *op.cit.*, p. 64.

12 Aurel Puichiliță, *Considerații privind necesitatea revitalizării submarinului, ca gen de forță în cadrul Forțelor Navale* în „Perspective ale securității și apărării în Europa”, Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, 19-20 noiembrie 2009, București, vol. 5, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2009, p. 457.

13 *Ibidem*, p. 457.

14 Viorel Stanciu, *Particularitățile acțiunii scafandrilor de luptă pentru apărarea obiectivelor de la litoral și din Zona Economică Exclusivă* în „Perspective ale securității și apărării în Europa”, Sesiunea anuală de comunicări științifice cu participare internațională, 19-20 noiembrie 2009, București, vol. 5, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2009, p. 498.

BIBLIOGRAFIE

Allied Maritime Strategy, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_7515.htm, accesat la 12.04. 2014.

Calopăreanu Gheorghe, *Implicații de securitate ale extinderii NATO și UE la Marea Neagră* în Impact Strategic, nr 1(38)/2011, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2011.

Groșeanu Ion-Alexandru, *Strategia Maritimă a NATO. Studiu de caz: Operația „Active Endeavour”, București, 2013, <https://www.academia.edu/>*